

ISTRAŽIVANJE RANOSREDNJOVJEKOVNE CRKVE SV. MIHOVILA »NA OBALI« U SPLITU

Od stare crkve sv. Mihovila »na obali«, koju spominju brojni srednjovjekovni i kasniji povijesni izvori, bila je do proljeća 1979. g. poznata samo gotička apsida, udubljena u zapadnom zidu Dioklecijanove palače. Svi ostali dijelovi bili su porušeni, pa je eventualne ostatke trebalo očekivati ispod pločnika na Mihovillovoj širini, koja je po crkvi i dobila ime.

Neposredni povod za istraživanje toga lokaliteta bilo je uređenje restorana u prizemlju bivšeg hotela »Salona«, koji se nalazi s južne strane prostora nekadašnje crkve. Da bi se u sklopu restorana mogla iskoristiti i otvorena površina Mihovillove širine, trebalo je istražiti područje na kojemu se nalazila stara crkva sv. Mihovila.

Projekt uređenja restorana povjeren je Odjelu za graditeljsko nasljeđe Urbanističkog zavoda Dalmacije, koji je — slijedeći ustaljenu metodu rada — najprije obavio povijesno-arhitektonska istraživanja. Budući da se tu radilo o iskopavanju i zaštiti arheološkog područja, to su u obradi tog lokaliteta bili uključeni još i Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, kao nadležna konzervatorska institucija, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika i Arheološki muzej u Splitu.

Istraživačku dionicu rada vodili su Urbanistički zavod Dalmacije i Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, dok je tehnička dokumentacija povjerenja Zavodu za zaštitu spomenika kulture, koji je — zajedno s Urbanističkim zavodom — ujedno bio i nositelj projekta zaštite. Sve izvedbene radove (iskopavanje i konzervacija) izvodila je radna grupa Urbanističkog zavoda Dalmacije, a konzervaciju i restauraciju kamenih, metalnih, keramičkih i drugih nalaza izvodila je radionica Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika.¹ Investitor cjelokupnog zahvata bio je Zavod za izgradnju Splita (Sektor za poslovni prostor).

¹ Uz autore ovog izvještaja u iskopavanjima su povremeno sudjelovali arheolozi V. Delonga i M. Dragičević. Arhitektonsku dokumentaciju vodili su A. Peršen i K. Jelaska. Fotografsku dokumentaciju izradili su A. Luić (Urbanistički zavod Dalmacije) i Z. Buljević (Zavod za zaštitu spomenika, Split), autor fotografija u ovom članku, te Zl. Sunko (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika) koji je reproducirao fotografiju crkve sv. Mihovila prije rušenja. Radnom grupom pri istraživanju rukovodio je I. Prebanda. Projekt zaštite izradili su arhitekti J. Marasović i D. Marasović. Restauraciju kamenih spomenika izvodili su po zamisli V. Bakulića, F. Bakulić i I. Donelli, koji je zajedno s M. Rogošićem izvršio i preparatorsku obradu ostalih pokretnih nalaza. Crteže u tekstu izradio je M. Rogošić.

Nazivi crkve

Crkva sv. Mihovila javlja se u povijesnim izvorima s različitim oznakama. Najčešće se spominje u srednjovjekovnim dokumentima s oznakom *in ripa maris*,² *ad litus maris*³, *de mari*⁴, jer se u srednjem vijeku zadržala i nalazila na samoj obali mora, koje je na tom mjestu najdublje zadiralo u kopno južne splitske uvale, zapremajući gotovo u cjelini prostor današnjeg Trga Preporoda. Oznakom mjesta na obali ta se crkva imenom izdvajala od druge ranosrednjovjekovne crkve sv. Mihovila, koja se javlja s oznakom *de Castilione*⁵, a nalazila se na brežuljku tzv. Bambine glavice na Mejama u predjelu Kašjuni.

Drugo, kasnije ime vezano je uz funkciju trga, koji se već od kasnog srednjeg vijeka formirao na mjestu male uvale, a služio je sve do 20. stoljeća kao gradska tržnica voća i povrća. Zato se i crkva sv. Mihovila u nekim ispravama spominje s oznakom *in platea olitoria*⁶, *in platea herbarum*⁷.

Pisani izvori

Najstariji pisani dokument, koji spominje crkvu sv. Mihovila potječe iz 1085. g., kad splitski nadbiskup Lovre ustupa tu crkvu, koja je »kod gradskih zidina i na morskoj obali« samostanu sv. Stjepana u Splitu.⁸ U istoj ispravi sustipanski samostan se obvezuje da će u blizini crkve, na zemljištu koje će mu u tu svrhu dodijeliti općina, izgraditi gostinjac. Da je gostinjac ostao u vlasnosti sustipanske opatije još u 15. st. dokazuje isprava iz 1452, u kojoj se spominje popravak te zgrade.⁹

U prvoj polovici 13. st. izbija spor između Splitskog kaptola i sustipanske opatije oko vlasnosti crkve sv. Mihovila. Tako u ime Kaptola tužbu podnosi arhidakon Toma, vjerojatno 1236. g., a idućih godina, 1237. i 1238., datirane su još tri isprave o istom sporu.¹⁰

Iz 14. st. potječe značajan povijesni podatak, po kojemu se crkva sv. Mihovila vezuje uz djelovanje prvog splitskog nadbiskupa Ivana Ravenjanina. To je spomen crkve iz 1348. g. naveden kod Cutheisa koji u 17. st. donosi Lucius¹¹, a u 18. st. Farlati.¹²

² *Cutheis*, De gestis civium Spalatinarum, u *J. Lucius*, De regno Dalmatiae et Croatiae, Amsterdam 1666, 385.

³ *F. Rački*, Documenta, Zagreb 1877, 141—143.

⁴ *T. Smičiklas*, Codex diplomaticus, IV, Zagreb 1906, 22.

⁵ *V. Rismondo*, Iz knjiga splitskih srednjovjekovnih notara, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, 9, Split 1977, 216—217; *P. Skok*, Postanak Splita, *Analitički historijski instituta JAZU u Dubrovniku*, I, Dubrovnik 1952, 30.

⁶ *Visitatio generalis prima ecclesiae et diecessis Spalatensis archiepiscopo Mar'Antun de Dominisa 1604*, Nadbiskupski arhiv Split (NAS), S. 15, 9r i 9v, 37v i 38r.

⁷ *Visitatio prima generalis archiepiscopo St. Cosmi 1682*, NAS, S. 47, 22v i 23r.

⁸ *F. Rački*, I. c.

⁹ *D. Farlati*, *Illyricum sacrum*, III, 19.

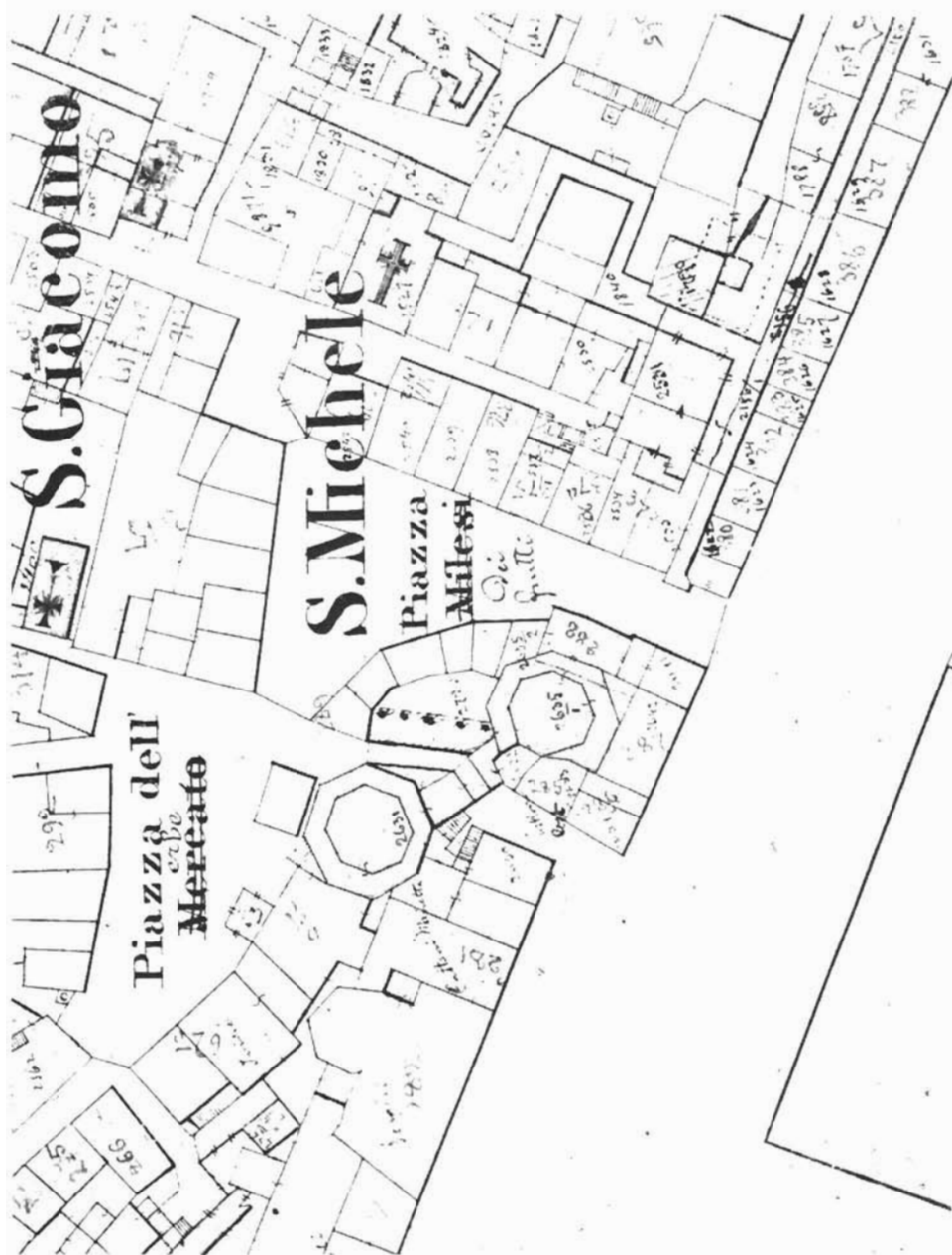
¹⁰ *T. Smičiklas*, *Cod. dipl.* III, 451; *sd.*, i., *Cod. dipl.*, IV, 22, 47 i 50.

¹¹ *J. Lucius*, De regno, 385.

¹² *D. Farlati*, I. c.

Crkva sv. Mihovila prije rušenja 1906. god.

Detalji katastarskog plana Splita iz 1831. god.

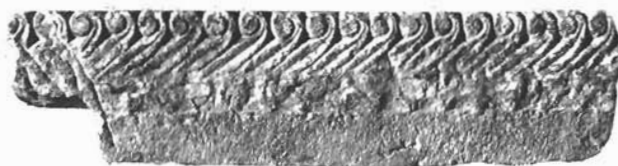
Sl. 1. Ulomak ploče sarkofaga s natpisom (stanje nakon restauracije)

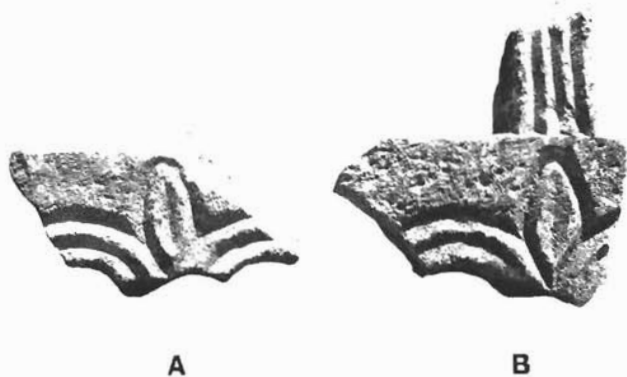
Sl. 2. Menza

Sl. 1. Oštećeni pilastar oltarne pregrade

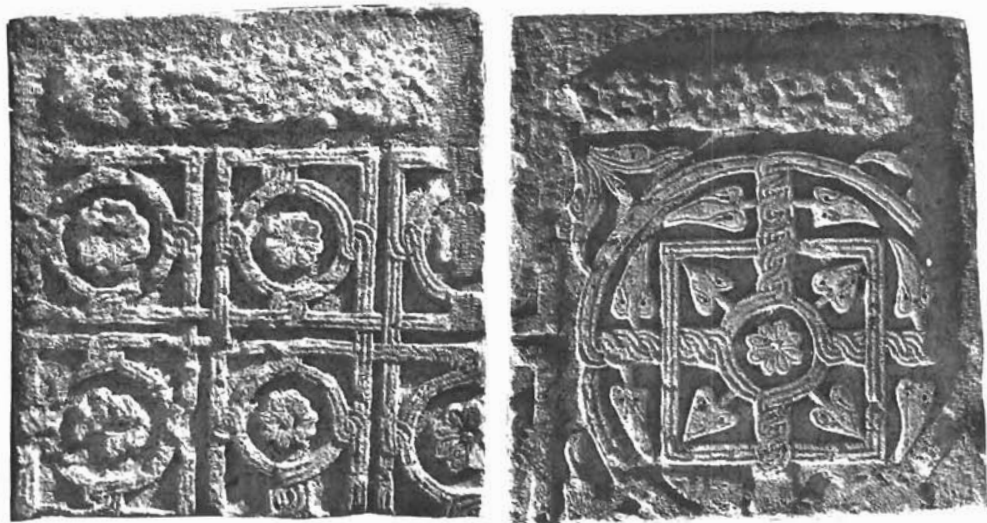
Sl. 2. Dio grede oltarne pregrade

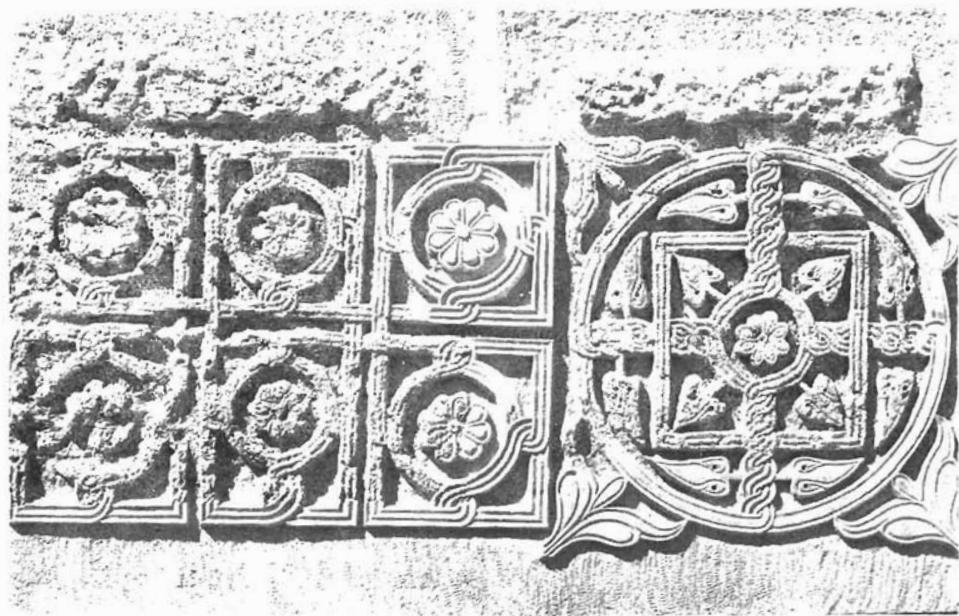
Sl. 3. Ulomci tranzene

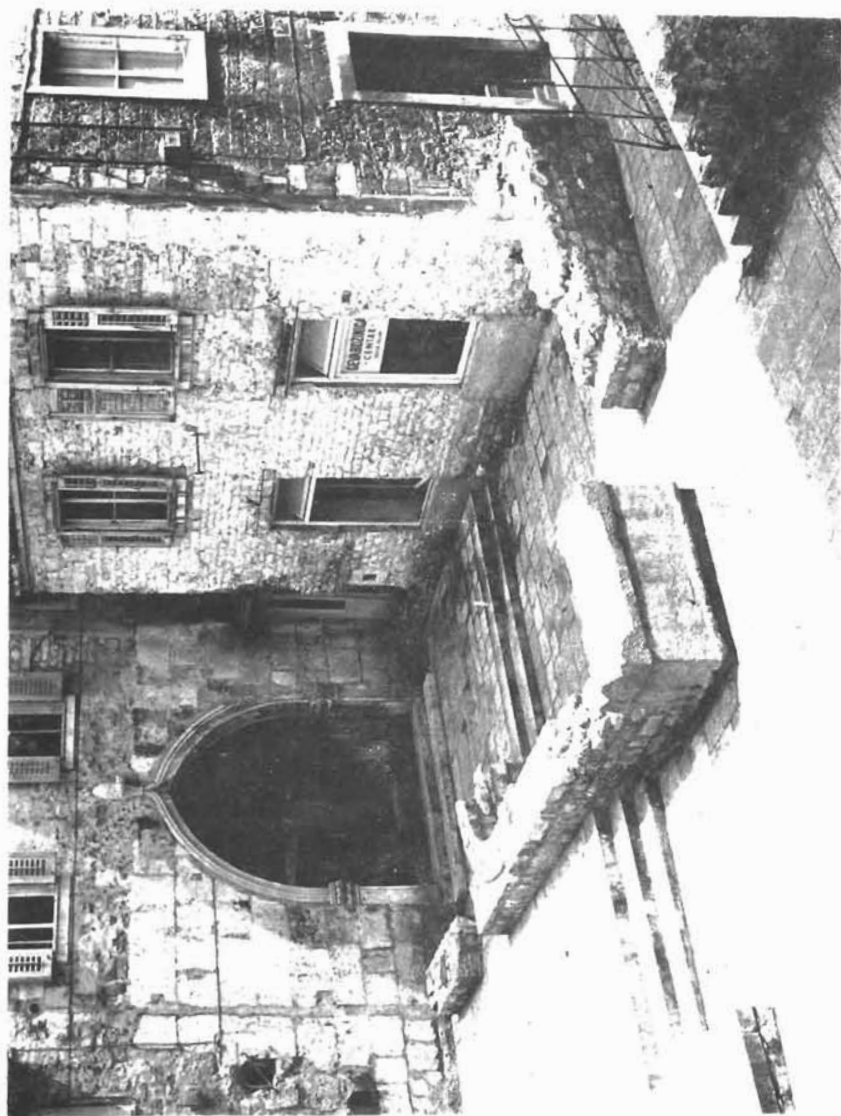
Sl. 4. Prvi plutej oltarne pregrade prije restauracije

Sl. 1. Dva ulomka drugog pluteja oltarne pregrade prije spajanja i restauracije

Sl. 2. Drugi plutej oltarne pregrade nakon spajanja i restauracije

Mihovilova širina nakon iskopavanja i uređenja

Zanimljivi podaci o crkvi sv. Mihovila vezani su uz njezinu bratovštinu, koja se spominje 1412. godine¹³. O njezinu pravilniku opširnije je pisao C. Fisković.¹⁴

Iz početka 15. st. potječe i Hrvojev misal, koji je bogato ilustriran i rađen vjerojatno upravo za splitsku crkvu sv. Mihovila.¹⁵

Značajnu grupu pisanih izvora čine apostolske i biskupske vizitacije, jer pokazuju stanje građevine od 16. do 18. st. i daju opis njezina inventara. Najstarija među njima, nadbiskupa Foconija iz 1578. g. spominje drveni krov.¹⁶ Apostolska vizitacija iz 1579. g. nabraja između ostalog tri crkvena neposvećena oltara, staru sliku nad glavnim oltarom i stari misal.¹⁷

U Priulijevoj apostolskoj vizitaciji iz 1603. g. spominju se oltari bl. Djevice i sv. Mihovila.¹⁸ Kameni oltari, od kojih je jedan posvećen sv. Mihovilu, te slike u crkvi nabrajaju se i u vizitacijama u Vatikanskom arhivu propagande fide iz 1624—1625. godine.¹⁹ Iz vizitacije nadbiskupa Markantuna de Dominisa iz 1604. g. saznajemo, među ostalim, i za ulaz kojim je crkva spojena s kućom »lijevo od oltara«.²⁰ Vizitacija nadbiskupa Cosmija iz g. 1682. spominje plemićku obitelj Marchi, patrone u crkvi.²¹ Iz drugih povijesnih izvora tog vremena može se zaključiti da je ta obitelj imala vlastiti kor u crkvi, uz koju se nalazila i stambena kuća obitelji.²² Vizitacija nadbiskupa Cupilija iz 1714. g. zanimljiva je po podrobnijem opisu slika.²³ U vizitaciji nadbiskupa Kačića iz 1732. g. opet se spominje obitelj Marchi, koja u crkvi ima svoj oltar.²⁴ To potvrđuje i Garagninova vizitacija iz 1766. godine.²⁵

Dokumenti iz konca 18. i početka 19. st. odnose se na razdoblje kada je prestala djelovati bratovština i kad prestaje ukopavanje u crkvama. Iz popisa inventara splitskog sjemeništa, koji je 1. 6. 1811. god. sastavio njegov rektor kanonik Nikola Didoš,²⁶ vidi se da je crkva tada u posjedu sjemeništa, koje je preuzelo sva dobra benediktinske opatije sv. Stjepana, još od 1700. g. poslije smrti posljednjeg opata Bonorija.²⁷ Zadnji poznati dokument o kultnoj upotrebi crkve je popis M. Zviticha, iz 1837. godine.²⁸

¹³ G. Novak, *Povijest Splita*, I, Split 1978, 574.

¹⁴ C. Fisković, *Dva pravilnika splitskih bratovština na hrvatskom jeziku, Čakavska rič*, 2, Split 1971, 117.

¹⁵ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, III, Split 1964, 334.

¹⁶ Arhiv JAZU u Zagrebu, II d. 81, f. 8r.

¹⁷ Archivio Segreto Vaticano, S. Congr. Concilii C. 57, f. 49v i 50r. Zahvaljujemo don S. Kovačiću koji nam je ljubazno ustupio na obradu vizitacije koje se čuvaju u Nadbiskupskom arhivu u Splitu kao i osobne mikrofilmove vizitacija iz rimskih arhiva, te *Danici Božić-Bužančić* koja nas je na njih upozorila.

¹⁸ Archivio Segreto Vaticano, Miscellanea, Arm. VII, № 100, f. 176v i 177r.

¹⁹ *Visite e collegi 1624—1625*, Vol. 2, pag. 794.

²⁰ NAS, S. 15, f. 9r i 9v.

²¹ NAS, S. 47, f. 22v i 23r.

²² D. Božić-Bužančić, *Inventar arhiva obitelji Ivana Petra Marchija osnivača Ilirske akademije u Splitu, Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, 10, Split 1980, 80.

²³ NAS, S. 61, f. 61r, 61v i 62r.

²⁴ NAS, S. 76, f. 42r.

²⁵ NAS, S. 83, f. 15v i 16r.

²⁶ C. Fisković, *o. c. I. c.*

²⁷ I. Ostojić, *Nadbiskupsko sjemenište u Splitu 1700—1970*, Split 1971, 16—17.

²⁸ C. Fisković, *o. c.*

Prvi prijedlozi za rušenje crkve datiraju iz sredine 19. st., kako to dokazuje podatak u Arhivu općine Split iz 1849. g., po kojem se rušenje predlagalo radi proširenja Trga zeleni i njegova popločavanja. Općinsko vijeće, međutim, nije tada prihvatilo taj prijedlog.²⁹

Posljednju grupu pisanih izvora čine dokumenti u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu, koji se odnose na krajnje zapušteno stanje crkve sv. Mihovila i na potrebu njena rušenja. Iz njih izlazi da je Općina 1906. g. kupoprodajnim ugovorom sa sjemeništem došla u posjed crkve, koju je odlučila porušiti, kako to izlazi iz dokumenta od 14. svibnja iste godine, kad upućuje poziv konzervatoru Buliću da dođe na uviđaj. Iz Bulićeve bilješke na dopisu izlazi konzervatorska suglasnost, odnosno zahtjev za rušenje crkve i dućana A. Jeličića Martinisa, koji se odupro toj namjeri, navodeći »da je njegov dućančić na strani bure, naslonjen na perimetralnom zidu iste crkve, te da bi po tomu ostao osamljen u prostoru i oslabljen na štetu sigurnosti i solidnosti«. U spisu konzervatora od 9. siječnja 1908. g. traži se reguliranje otkupa i rušenja toga dućana, zbog uređenja »one plokate, gdje je bila crkvice sv. Mihovila«, iz čega izlazi da crkva tada više nije postojala.

Slikovni izvori

Slikovni podaci o crkvi sv. Mihovila veoma su kasni. Najstariji poznati tlocrt je katastarski plan iz 1831. g., koji prikazuje crkvicu s pravokutnom apsidom udubljenom u zid Dioklecijanove palače (Tab. I.). Tlocrtna situacija crkve prije rušenja vidi se i na planu središta grada u početku 20. stoljeća.

Od slikovnih izvora svakako su najvrednije dvije istovjetne fotografije crkve prije rušenja, koje se čuvaju u arhivu Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu, od kojih je jednu objavio I. Ostojić,³⁰ a ovdje objavljujemo drugu (Tab. II). Ova pokazuje crkvu s već porušenim krovom, ali s potpuno sačuvanim zapadnim pročeljem na kojem se u najvećem dijelu zida zapaža srednjovjekovni način zidanja. Fotografije pokazuju i jednostavna renesansna vrata na pročelju, prozore sa strane, a iznad vrata konzole i trokutasti zabat. Na vrhu pročelnog zabata vidi se zvonik na preslicu.

Brojni autori spominju crkvu sv. Mihovila uglavnom na temelju poznatih povijesnih izvora. Spominju je pisci vodiča po Splitu i Solinu Jelić, Bulić i Rutar,³¹ na nju se osvrću Bulić i Karaman,³² potonji je posebno spominje u nizu svojih članaka.³³ O crkvi je opširnije pisao Ostojić,³⁴ a u posljednje vrijeme Fisković.³⁵

Radove istraživanja pratili su novinski članci, a prvi izvještaj istraživača napisan je 1981. g. za splitsku »Kulturnu baštinu« br. 13 (u tisku).

²⁹ G. Novak, *Povijest Splita*, IV, Split 1978, 2281.

³⁰ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I, Split 1963, 220.

³¹ L. Jelić-F. Bulić-S. Rutar, *Guida di Spalato e Salona, Zadar* 1894.

³² F. Bulić-Lj. Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb 1927.

³³ Lj. Karaman, *Umjetnost u Dalmaciji*, XV i XVI vijek, Zagreb 1933; *Id.*, *Novo Doba*, Split, Uskrs 1935; *Id.*, *Eseji i članci*, Zagreb 1939.

³⁴ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I—III, Split 1963—1965; *Id.*, *Nadbiskupsko sjemenište u Splitu 1700—1970*, Split 1971.

³⁵ C. Fisković, *o. c.*, l. c.

Iskopavanje crkve, nalazi grobova i grobnica

Novija istraživanja crkve sv. Mihovila izvodila su se godine 1970. i 1979. Zavod za zaštitu spomenika kulture poduzeo je 1970. g. sondiranje u apsidi crkve, prilikom adaptacije tog prostora za butik Nardelli. Tom prilikom pronađeni su ulomci tranzene.³⁶ Sustavna iskopavanja vodila su se od 13. ožujka 1979. do 18. svibnja 1979. godine. Područje iskopavanja zahvatilo je površinu crkve i dio prostora na sjeveru, uključujući i jugoistočni ugao kule Dioklecijanove palače.

Nakon uklanjanja recentnog pločnika i podložnog pijeska pokazao se pločnik crkve iz baroknog razdoblja na koti 3,78 m. U istoj razini s pločnikom uočene su poklopnice grobnica i grobova. Tom se prilikom odmah vidjelo da je dio ploča bio u naknadnoj uporabi na što su upućivali crteži kružnice na pločama, koje su gradnjom grobnica dislocirane, pa je time razbijen prvobitni geometrijski motiv.

Skidanjem tog pločnika pronađena su četiri groba i pet grobnica sa svodom od opeka i četvrtastim otvorima na zapadnoj strani. (Plan I). Na dijelu poklopnice s groba br. 4 vidljiva je s jedne strane rubna profilacija, a na poleđini četvrtasto udubljenje pa se može zaključiti da je ploča pripadala oltarnoj n.enzi. U tom sloju otkriveni su i ostaci stare crkve sv. Mihovila, i to: sjeverni zid, koji se pruža od zapadnog zida Dioklecijanove palače prema zapadu u dužini od 9,50 m, te zapadni zid, koji se od ugla sjevernog zida pruža prema jugu do hotela Salona. Na udaljenosti od 4,5 m sjeverozapadnog ugla crkve pronađen je i dio polukružnog zida apside (Plan II). Istodobno je otkopano i nekoliko vrijednih kamenih ulomaka, koji pripadaju kasnoj antici i ranom srednjem vijeku. U vrijeme popločanja barokne crkve očito se tim ulomcima nije posvećivala veća pozornost, pa im je ukrašena strana bila okrenuta prema dolje. Tako su kao spolija u pločniku dospjeli ulomci natpisne ploče kasnoantičkog sarkofaga, raspuknuta ploča ranosrednjovjekovnog pluteja s arkadama, dok su kao poklopnice grobnica upotrijebljena dva priklesana četvrtasta dijela pluteja ukrašenog pleternim motivima. Među okvirima otvora presvođenih grobnica pronađeni su i ulomci grede i pilastra oltarne pregrade s motivima pleterne dekoracije. Prilagođavanjem tih dijelova novoj funkciji oštećeni su ranosrednjovjekovni ulomci, pa se tako izgubila mogućnost točnog određivanja njihovih izvornih dimenzija.

Sustavnim spuštanjem terena unutar zidova crkve ustanovljeno je da je to nasuti sloj koji u sebi sadržava veći broj ulomaka keramičkih i staklenih posuda, komada cigle i žbuke. Na dubini od 40 cm ispod baroknog pločnika pronađena je keramička posuda s odbijenim obodom i ručkom. Na dubini od 102 cm ispod istog pločnika, odnosno na apsolutnoj koti 2,76 m, naišlo se na pješćano tlo žute boje. Uočeno je, nadalje, da se ono proteže i na području koje nije narušeno zidanjem grobova i grobnica iz kasnijeg vremena. Pokazalo se da razina tog pijeska leži nekoliko centimetara ispod dna žbuke sjevernog zida, unutar prostora sa srušenom apsidom. Time smo zapravo pronašli niveletu nestalog poda iz prve faze crkve. Iznad tog sloja pijeska pronađeno je u zemlji, prilično porazbacanih ljud-

³⁶ Arheološkim istraživanjem je rukovodio F. Oreb, kojemu ovom prilikom zahvaljujemo na ustupljenim podacima i materijalu za objavljivanje.

skih kostiju, dok je njihovo nagomilavanje izrazitije u sjeverozapadnom uglu crkve. Do premještanja kostiju došlo je u vrijeme gradnje skupnih grobnica, najvjerojatnije u drugoj polovici 17. i tijekom 18. stoljeća. Na takav zaključak navodi, s jedne strane, nalaz mletačkog novca iz 17. stoljeća kao i godina 1773. uklesana na poklopnici jednoga groba.

Iz tog vremenskog okvira može se izdvojiti grob br. 4, otkopan u jugoistočnom uglu, ukopan u smjeru sjever — jug. Pokrov s heraldičkim motivom gotičkog štita i stranice groba načinjene su od kamenih ploča. U grobu su bila dva kostura bez ikakvih priloga. Veća dubina (77 cm) na kojoj se nalazi taj grob, njegov oblik kao i karakter obiteljskog ukopa upućuju na raniji nastanak u usporedbi s grobovima smještenim neposredno ispod baroknog pločnika.

Sve ostale grobnice i grobovi pronađeni unutar crkve pripadali su bratovštini sv. Mihovila. U deset grobnica (od kojih je pet presvođenih) bilo je preko 120 kostura. Uz pokojnike su u grobne rake dospjeli predmeti poput malenih raspela (privjesak), medaljona, prstenja, dugmadi, kopči, mletačkog novca pa i zrnaca staklene paste. Završno vrijeme upotrebe tih grobnica je konac 18. odnosno početak 19. st., kad su francuske vlasti, zbog zaraznih bolesti, zabranile polaganje pokojnika unutar crkvenih građevina. Pretresanjem zidova grobnica pronađeno je nekoliko komada obrađenog kamena s profilacijom, koji pokazuje njihovu prvotnu upotrebu u gotičkoj crkvi. To su: maleni ranosrednjovjekovni ulomak pletera i ulomak koji potječe iz antičkog vremena. Jedan postament s profilacijom, nađen u slobodnom prostoru, također pripada rimskom graditeljstvu.

Rušenjem grobnica na zapadnom dijelu istraživanog prostora pronađen je poklopac starokršćanskog sarkofaga, razbijen u dva komada koji su služili kao zidovi grobnica. Na sjeverozapadnom uglu pročelja u zid je bio uloženi sarkofag kojemu je djelomično očuvana jedna uzdužna stranica.

Izvan zidova crkve, s njezine sjeverne strane, uočeni su tragovi temeljne stope zidova koji su pripadali kasnijoj nadogradnji, djelomično vidljivoj na fotografiji pročelja crkve prije rušenja 1906. godine. Unutar tog prostora nalazio se zidani grob br. 11, prekriven kamenim pločama. U njemu su bila položena tri pokojnika. Kostii prve dvojice pokopanih premještene su pod nelože posljednjeg koji je tu pokopan. Tu nije bilo priloga materijalne kulture.

NALAZI

1. Ostaci crkve

Iskopavanja godine 1979. otkrila su na području Mihovilove širine ostatke dviju faza srednjovjekovne crkve. Prvoj fazi pripada mala uzdužna građevina s apsidom na istočnoj strani, od koje je sačuvan sjeverni zid i sjeverna polovica polukružne apside, organski vezana sa zidom. Ta građevina zidana je priklesanim lomljenicima u nepravilnim redovima. S unutrašnje strane zida sačuvala se žbuka, kojoj početak na nadmorskoj koti 2,76 m ujedno označava i razinu crkvenog poda. Od te razine zid se sačuvaio prosječno u visini od 97 cm isto kao i apside. Južna polovica apside i južni zid nisu sačuvani, dok bi — s obzirom na proporcije — položaj

zapadnog pročelnog zida trebalo očekivati na mjestu zapadnog zida iz druge faze gradnje crkve. Prema toj pretpostavci prva crkva na tom mjestu bila bi mala jednobrodna građevina dužine 6,30 m i širine 4 m s polukružnom apsidom na istočnoj strani, koja zahvaća čitavu širinu crkvenog broda, što je karakterističan utjecaj starokršćanskog razdoblja. Apsida crkve udaljena je od zida Dioklecijanove palače 3,30 m.

Produženje sjevernog zida crkve od spoja prvobitne apsidge pa sve do zida Dioklecijanove palače označava drugu fazu u prostornom razvitku te građevine. Iako je taj dio zida građen sličnom tehnikom priklesanih lomljenaca, očito je da je naknadno dograđen uz prije postojeći zid crkvice, što dokazuje i okolnost da je građen i nad dijelom prijašnje apsidge, a od prvobitne gradnje razlikuje se i svojom nešto većom debljinom (70 cm). U istočnom dijelu tog zida pronađen je i prag vrata, kojima se komuniciralo sa susjednim prostorom na sjeveru. Perimetralni zid Dioklecijanove palače poslužio je kao istočni zid crkve. U njemu je udubljena apsida presvođena gotičkim svodom. Istraživanja su, međutim, pokazala da je ranija apsida bila nešto niža, jer su antički blokovi izvađeni na visini od 3,24 m, što je za 71 cm niže od poda kasnije apsidge. Na zidu Palače vide se i tragovi dvostrešnog crkvenog krova. Po tim tragovima može se zaključiti da je postojeći sjeverni zid hotela »Salona« zapravo južni zid druge faze srednjovjekovne crkve. Premda je taj zid rastvoren kasnijim otvorima, u većem dijelu njegove površine opaža se srednjovjekovna tehnika priklesanih lomljenaca, postavljenih u relativno pravilnim redovima. Istom je tehnikom bio sagrađen i zapadni zid crkve, što jasno pokazuje spomenuta fotografija iz početka 20. st. snimljena neposredno prije rušenja crkve. Istraživanjem godine 1979. otkriveni su ostaci tog zida u čitavoj dužini od sjeverozapadnog do jugozapadnog ugla. Uz sjeverozapadni ugao pronađeni su ulomci jednog sarkofaga, a uz jugozapadni ugao dva dijela njegova poklopca. Ustanovljena je također i južna strana ulaza, koji je znatno izvan središnjice i pomaknut prema sjeveru. To se, doduše ne dade zaključiti iz spomenutog plana grada, izrađenog prije rušenja crkve, odnosno iz stare fotografije. Nisu pronađeni tragovi poda druge faze crkve, ali ako pretpostavimo da je on morao biti iznad ostataka apsidge prve crkve, onda nam kota od 3,45 m označava najnižu moguću razinu crkvenog pločnika i ujedno pokazuje da je nakon vađenja antičkih blokova u prostoru apsidge njezin pod ipak morao biti nasut da bi se postigla ta razina. U zapadnom dijelu crkve vjerojatno je zadržana prijašnja podna razina, kako to pokazuju ostaci ulaza na južnom zidu. Pronađeni ostaci pružaju nam, dakle, dovoljno podataka za određivanje osnovnog oblika i dimenzija crkve u drugoj fazi. Bila je to jednobrodna crkva pravokutnog tlocrta dužine 12,20 m i širine 7,40 m s apsidom udubljenom u zid Dioklecijanove palače, od koje poznajemo samo gotičku fazu. Sačuvana fotografija iz početka 20. st. i tragovi krova na zidu Palače pomažu nam da odredimo i visinu crkve, koja je, mjerena na zapadnom pročelju, iznosila do zabata krova 9,51 m, a na bočnim zidovima 7,41 m.

Približno po sredini sjevernog zida naslanjao se na crkvu još jedan zid koji se pružao u smjeru sjever—jug. Tu se radi o istočnom dijelu građevine, vidljive na staroj fotografiji, a pripadala je dućančiću A. Jeličića Martinisa, koji je poslije rušenja crkve sv. Mihovila općinskom odlukom uklonjen.

Iskopavanjem blizu sjeverozapadnog ugla crkve pronađeni su i ostaci pravokutne kule Dioklecijanove palače. Zbog skućenog prostora istraživanje se moralo ograničiti samo na otkriće jugozapadnog ugla te kule, ali je ipak pružilo podatke o debljini zida i o sačuvanoj visini nalaza na koti od 2,77 m.

2. Kameni ulomci

Istraživanjem godine 1979. otkriven je veći broj kamenih ulomaka, važnih za proučavanje unutrašnjeg kamenog namještaja crkve sv. Mihovila i za njezino datiranje.

Ulomak sarkofaga s natpisom (Tab. III, 1)

Materijal: Krupnozrnati vapnenac; visina 80, širina 94, debljina 12 cm. Kao spolij, u pločniku barokne faze, upotrijebljena je ploča s natpisom, razlomljena u četiri komada, koji su u pločniku bili pažljivo položeni jedan uz drugoga. U okruglom medaljonu očuvan je nepotpun tekst vezan uz upravitelja dobara salonitanske crkve. Medaljon je obrubljen profilacijom dvaju rebara, među kojima je motiv astragala. Iznad medaljona se nalazi starokršćanski ukras dva nasuprotno položena roga sa zavojnicama, kojima je ishodište u zajedničkoj četverolatičnoj rozeti. Na desnoj strani, gdje je ploča više očuvana, vidi se dupin pod kojim je tordirani stupić s kapitelom i arkadom. Pretpostavljajući analogan ukras i s lijeve strane natpisa, možemo zaključiti da se ovdje radi o središnjem epitafnom dijelu prednje ploče uništenog sarkofaga.

Menza (Tab. III, 2)

Materijal: mramor; visina 81, širina 95, debljina 8–12 cm. Unutar baroknog pločnika, služeći jednim dijelom kao poklopica grobnice, pronađena je ploča raspuknuta u četiri dijela, koji su u naknadnoj uporabi spojeni željeznim učvršćivačem na dužim bočnim stranama. Na obrubnoj pravokutnoj i glatkoj gornjoj površini vidljiv je ostatak latinskog križa, čijom okomitom hastom većim dijelom teče lom. Sjecište križa se ne vidi zbog kasnijeg udubljenja površine, ali su krajevi hasta ostali očuvani. Ploča je na krajevima stranica ojačana izdignutom profilacijom koju čini na unutrašnjoj strani jedno tanko rebro, a na vanjskoj širi rubni pojas. Pravokutno udubljenje, koje se nalazi u sredini donje grubo obrađene površine, potvrđuje da se ovdje radi o oltarnoj menzi izrađenoj u starokršćanskoj tradiciji. S tim je udubljenjem menza nalijegala na vrh okomitog nosača učvršćenog u podu crkve.

Plutej s arkadama (Tab. IV, 4)

Materijal: sitnozrnati vapnenac; visina 59, dužina 183, debljina 9 cm. U baroknom pločniku crkve pronađen je ranosrednjovjekovni plutej, raspuknut u dva dijela, pažljivo položena jedan uz drugi. Poslije odstranjenja čvrste smjese žbuke, koja je u debelom sloju prekrivala cijelu ornamentiranu površinu, ustanovljeno je da je plutej ukrašen s četiri arkade pod kojima se nalazi po jedan križ i dvije palmete. Stupovi kao i lukovi arkada su ukrašeni dvoprutastim dvopletom. Prazni prostor između ar-

kada je popunjen krinovima. Osobitost ovog pluteja je u njegovoj izuzetnoj dužini, odnosno u kompoziciji s četiri arkade. Donji dio pluteja je oštećen, najvjerojatnije u vrijeme postavljanja pločnika, da bi se prilagodio novoj funkciji.

Plutej s motivom košarasta dna (Tab. V, 1, 2)

Materijal: krupnozrnati vapnenac; visina 110, dužina 173, debljina 9 cm. Drugi ranosrednjovjekovni plutej nađen je razlomljen u dva dijela koja su služila kao poklopnice na otvorima dviju grobnica, izgrađenih pred gotičkom apsidom. Plutej je poput onog s arkadama, neuobičajno velikih dimenzija, a po ornamentu se razlikuje od prvog pluteja. Na njemu su dva motiva ukrašavanja. Lijeva strana je ukrašena motivom odvojenih kazeta među kojima su postavljene dvije granične troprutaste vrpce. Središte troprutastih kazeta ispunjava motiv rozete. Desna strana pluteja je ukrašena ornamentom koncentričnih kružnica povezanih s četiri nasuprotno postavljene troprutaste pletenice. One svojim rastvaranjem tvore kružnice. Unutar središnje kružnice smješten je osmerolatični cvijet. U prostor između kružnica položen je kvadrat koji u svojim uglovima ima po jedan plošni list. Izvan stranica kvadrata, popunjavajući prazninu između njega i veće kružnice, umetnuta su po dva nasuprotno položena lista koja se izdvajaju iz pletenice. Taj složeni motiv, koji podsjeća na pleteno dno košare (*Korbodenmotiv*) ima u uglovima s vanjske strane raščlanjeni cvijetni motiv.

Pilastar (Tab. IV, 1)

Materijal: krupnozrnati vapnenac; visina 80, širina 19, debljina 14 cm. U funkciji okvira otvora grobnice pronađen je i pilastar oltarne pregrade. Uz već spomenuto priklesavanje bočnih strana primjetno je veće oštećenje pilastra po sredini prednje strane, koju je ukrašavao karakteristični pletter izveden troprutastim vrpcama. Pleterni ukras bio je obrubljen motivom niza malenih krugova (tzv. dijamantni motiv) očuvanih uz izvornu nepriklesanu stranu pilastra. Otučenom ornamentu pilastra pripada i jedan maleni ulomak nađen unutar zida grobnice, gdje je došao kao sitni građevinski materijal.

Ulomak grede (Tab. IV, 2)

Materijal: krupnozrnati vapnenac; visina 21, dužina 83, debljina 14 cm. Kao dio okvira otvora grobnice služio je i ulomak grede koja na sebi nosi vrlo rijetko sačuvani način ranosrednjovjekovnog ukrašavanja. Lice grede podijeljeno je u dva pojasa. Donji dio je glatka neukrašena ploha, dok je gornji dio lica ukrašen nizom karakterističnih plitkoreljefnih kuka. Prilikom čišćenja tog ulomka uočeni su tragovi boje, što je zahtijevalo veću pažnju kod preparatorskog zahvata. U tom postupku ustanovljeni su tragovi polikromnog ukrašavanja kuka, što je pojačavalo njihov dekorativni dojam. Uočeni su tragovi crvene, žute i modre boje koje su nanesene pravilnim redom, a žuta je boja imala dominantnu ulogu. Rekonstrukcijom smo ustanovili ovaj ritam u slijedu boja: žuta, crvena, žuta, modra, žuta, crvena itd. Na gornjoj površini grede primjećuju se četiri kružne svrdlane rupe, koje su služile za ulaganje svijecnjaka ili križa.

Ulomci tranzene (Tab. IV, 3)

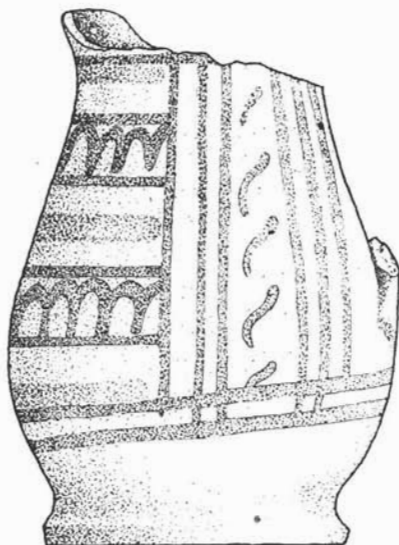
Materijal: krupnozrnati vapnenac; veličine: prvi ulomak: visina 10, širina 22, debljina 7 cm; drugi ulomak: visina 20, širina 21,5, debljina 7 cm. Prilikom prvog istraživanja apsida crkve sv. Mihovila godine 1970, pronađena su ispod pločnika dva manja ulomka kamene prozorske rešetke (tranzene). Na očuvanim, lučno uvijenim prozorskim rešetkama, koje uokviruju iste takve otvore, uočava se ukrašavanje izvedeno oštro uklesanim kanalićima na njihovoj vanjskoj površini. Na vanjskom spajalištu tako lučno izvedenog motiva postavljen je pupoljak, tvoreći na taj način motiv krina.

3. Nalazi keramike

Prilikom iskopavanja nađeni su mnogobrojni ulomci keramike iz različitih perioda, od antičkih tegula do recentnih ulomaka. Najzanimljiviji nalazi su:

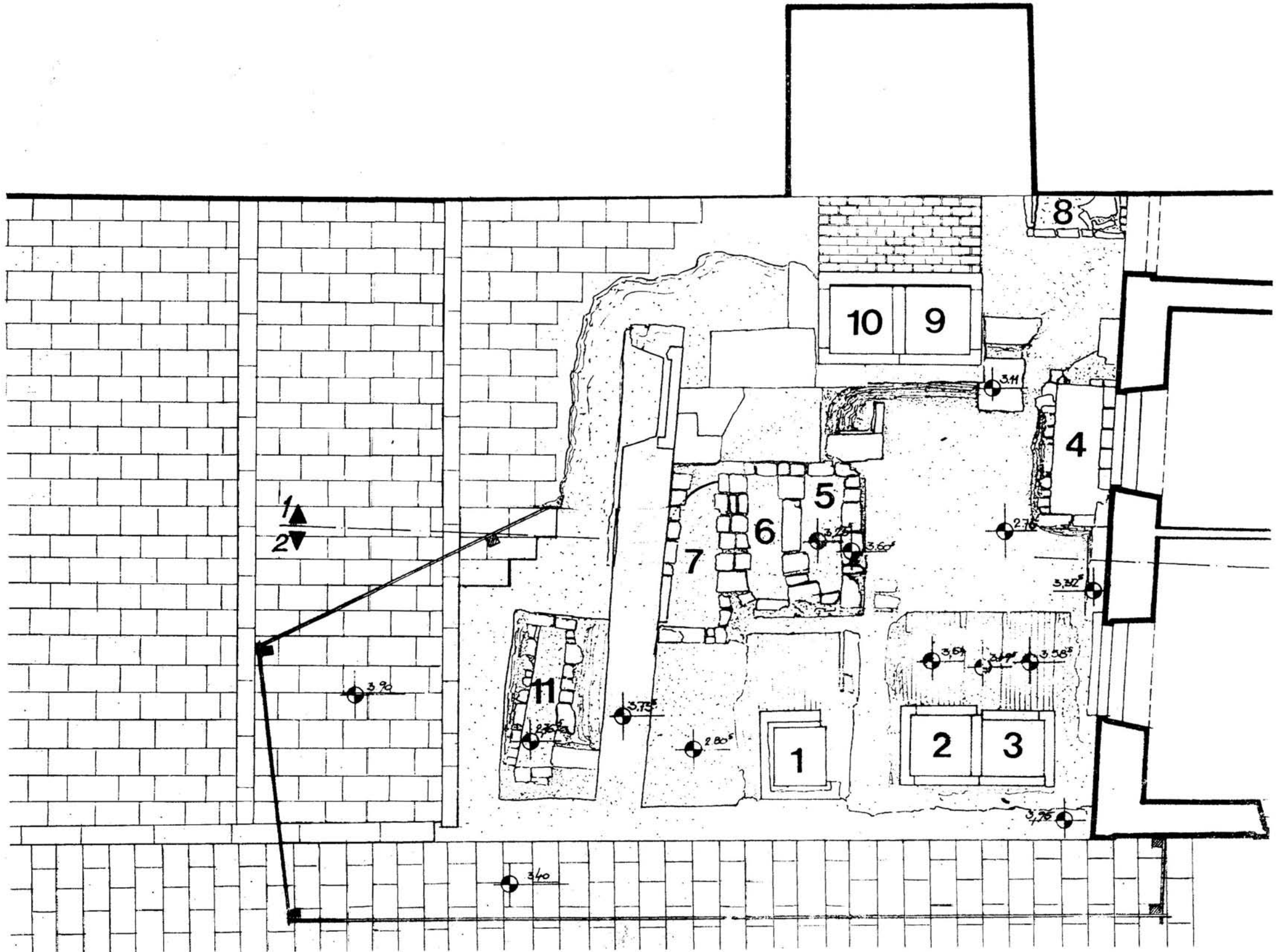
Keramička posuda

Materijal: crvena glina; visina 14,8, vanjski promjer vrata 6,8, trbuha 9,9 i dna 8 cm (crtež 1). Između grobnica br. 4 i br. 5, a 40 cm ispod ba-

Crtež 1. Keramička posuda s odbijenim obodom i ručkom

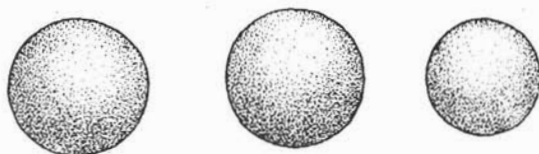
roknog pločnika pronađena je posuda kojoj se nad konusnom nogom izdiže vitko trbušasto tijelo. S donje strane je omeđeno dvjema vodoravno položenim paralelnim debljim linijama. S jedne i s druge strane odbijene ručke nalaze se dva niza od po tri okomite usporedne linije. Prazno polje između ta dva niza ispunjeno je s jedne strane skošenim, a

s druge uvijenim kratkim linijskim motivom. Prednja strana posude podijeljena je na tri polja s dvije vodoravne linije, među koje je bojom nanesen motiv valovnice. Cjelokupni crtež je izveden tamnom smeđom, gotovo crnom bojom, osim što se u prednjim poljima primjećuju djelomični premazi plavozelenom bojom. Na osnovi analognih posuda nađenih u Dioklecijanovoj palači posudu možemo pripisati gotičkom vremenu.³⁷

Kuglice za glasovanje

Materijal: veće kuglice od crvene, manja od žute gline; promjer većih kuglica iznosi 1,8 a manje 1,5 cm (crtež 2). U grobnicama bratovštine pronađene su tri male keramičke kuglice. One su upotrebljavane za glasovanje u bratovštini, kad se donosila odluka prilaganjem raznobojnih kuglica ili kuglica različite veličine, kako je, čini se, ovdje bio slučaj, u za to naročito priređene posude.

Crtež 2. Kuglice za glasovanje

ZAKLJUČCI O RAZVITKU MIHOVILOVE ŠIRINE

Povijesni izvori i nalazi arhitekture, skulpture i grobnih priloga pružaju mogućnost jasnije predodžbe o prostornom razvitku područja Mihovalove širine od antike do danas. Taj razvitak karakterizira sedam osnovnih faza.

1. *Antička situacija (4—6. st.)*

Na prostoru koji smo istraživali nalazio se početkom 4. st. zapadni zid Dioklecijanove palače, sačuvan i danas u većem dijelu svoje izvorne visine, kao i pravokutna kula, od koje su pronađeni samo donji dijelovi zida. Analogno drugim kulama tog tipa u Palači, možemo je zamisliti kao dvokatnu građevinu, prekrivenu dvostrešnim krovom, s po jednim prozorom na svakoj strani u prvom katu i s po dva prozora na drugom katu. Nalaz morskog pijeska dokazuje da je more u doba gradnje Palače na tom mjestu duboko zalazilo u kopno i da je po svoj prilici veći dio današnjeg Trga Preporoda predstavljao jednu od uvala splitske luke.

2. *Prva faza crkve iz postantičkog razdoblja (7—9. st.)*

Početak ranog srednjeg vijeka, vjerojatno već u 7—8. st. gradi se južno od kule Dioklecijanove palače mala crkvice s polukružnom apsidom

³⁷ J. Buerger, *The medieval glazed pottery, Diocletian's palace, III, Split 1979*, 56—57.

na istočnoj strani, 3,30 m udaljena od zida Dioklecijanove palače. Ulomci oltarne menze pronađeni iskopavanjem god. 1979, te ulomci tranzene otkriveni god. 1970. vjerojatno su pripadali toj prvoj ranosrednjovjekovnoj crkvi. Tipološke osobitosti, naročito karakteristična široka apsida u skladu su s podatkom po kojem bi se gradnja te crkve vezala uz djelovanje Ivana Ravenjanina, prvog splitskog nadbiskupa.

Kako je u toj prvoj fazi grada Splita u Palači crkva sv. Mihovila bila izvan gradskih zidina, to je logično pretpostaviti da su se baš tada oko crkve nalazili sarkofazi, koji su pronađeni u njezinim zidovima iz kasnije faze, tj. sarkofag s natpisom u kojemu se spominje prokurator salonitanske crkve i sarkofag ugrađen u sjeverozapadnom uglu.

3. *Druga faza crkve iz predromaničkog i romaničkog razdoblja* (10—14. st.)

U kasnijoj fazi ranosrednjovjekovnog razdoblja dolazi do povećanja crkve sv. Mihovila produživanjem njezina sjevernog zida sve do zida Dioklecijanove palače, proporcionalnim proširivanjem crkvenog prostora i oblikovanjem apsida u samom zidu Palače. Podna razina prezbiterija povećane crkve bila je znatno povišena radi pokrivanja apsida iz prethodne faze, dok je zapadni dio zadržao razinu prvobitne crkve.

Na datiranje druge faze u razvitku crkve u predromaničko razdoblje, oko 10. st., upućuje način gradnje i kameni namještaj ukrašen pleternom plastikom. Tehnika zidanja, koja se još uvijek raspoznaje na južnom zidu, istovjetna onoj na dijelu zapadnog zida (prema sačuvanoj fotografiji), svojstvena je predromaničkom razdoblju 10—11. st. Pronađene ulomke kamenog namještaja treba također povezati s proširenom crkvom, jer u maloj crkvi iz 7—8. st. nije moglo biti mjesta relativno širokim plutejima. Ako, međutim, širinu dvaju pluteja zajedno s pilastrima i potrebnim otvorom središnjeg ulaza u prezbiterij usporedimo sa širinom predromaničke crkve, ustanovit ćemo da se ti odnosi upravo poklapaju. Osnovni oblik i volumen crkve iz ove faze zadržat će se i u svim kasnijim razdobljima.

Produženje predromaničke crkve do zida Dioklecijanove palače ide u prilog pretpostavci da je već u ranom srednjem vijeku došlo do gradnje zapadnog predgrađa Splita, pa je stoga i bilo moguće graditi crkvu do samog perimetralnog zida. Analogna situacija pokazala se i sjeverno od pravokutne kule Dioklecijanove palače, gdje se već u 11. st. nalazi predromanička crkva sv. Julijane, od koje se do danas sačuvala polukružna apsida. Kako pročelje crkva sv. Mihovila i sv. Julijane, isto kao i kule Dioklecijanove palače uglavnom slijede istu građevnu liniju, možemo pretpostaviti da se već tada, na izmaku ranoga srednjeg vijeka formira ulica koja usporedno sa zidom Palače vodi prema uvali (današnja Marulićeva ulica). Već od konca 11. st. crkva sv. Mihovila je u posjedu benediktinskog samostana sv. Stjepana, koji u blizini crkve podiže gostinjac.

4. *Crkva u 15. stoljeću*

Početak 15. st. izrađuje se za crkvu sv. Mihovila naš najbolje ukrašeni glagoljski kodeks, koji je glagoljaš Butko ispisao oko god. 1405. po narudžbi splitskog kneza Hrvoja Vukčića (danas u carigradskom muzeju Topkapi Saraj). Premda su autori koji su se bavili tim problemom osta-

vili otvorenim pitanje je li taj misal izrađen za crkvu sv. Mihovila u Splitu ili Omišu, smatramo da atribucija splitskoj crkvi ima više opravdanja, naročito ako se ima u vidu minijature, na kojima možemo prepoznati zid Dioklecijanove palače. A vezivanje crkve uz poznati misal bila bi i svojevrsna potvrda ugleda i značenja same građevine u kasnom srednjem vijeku.

Sredinom 15. stoljeća dolazi do znatnijih pregradnji predromaničke crkve, koje se vezuju uz djelovanje biskupa Lovre Zane. Podiže se razina poda apside, kojoj se i oblik radikalno mijenja. Apsida dobiva šiljati gotički svod i karakteristični okvir, koji tvore pilastrima s kapitelima i šiljastim lukom iznad kojeg je akroterij. Povijeno lišće na kapitelima i oblik akroterija odaju cvijetnu gotiku sredine 15. stoljeća, karakterističnu za umjetnički krug Jurja Dalmatinca.

Trokutni zabat na zapadnom pročelju, koji pokazuje već spomenuta fotografija prije rušenja crkve, moglo bi se, možda, također pripisati toj istoj građevnoj fazi sudeći po obliku dviju konzolnih glava i ornamenta (danas u splitskom Arheološkom muzeju), također svojstvenima drugoj polovici 15. stoljeća. Zabat sa skulpturama bio je samo dio središnje pročelne kompozicije, koju su činili još i donji prag nad konzolom i stupovi, kojima se na staroj fotografiji primjećuju još tragovi. U središtu te kompozicije nalazila se bez sumnje skulptura, kojoj se na istoj fotografiji primjećuje konzolna baza. Na istoj fotografiji primjećuje se lijevo od tog središnjeg obrubljenog polja, a upravo u njegovoj visini, pravokutna ožbukana površina. To je vjerojatno ostatak slike koju spominju stari opisi crkve. Ako je pročelni zabat, zajedno s cijelom kompozicijom nastao u toj fazi pregradnji 15. stoljeća, onda je logično pretpostaviti da je već kasnogotičko razdoblje oblikovalo simetrično postavljene ulaz po sredini pročelja.

5. *Renesansno-barokne pregradnje (16—18. st.)*

Novo pregradnje u renesansnom i baroknom razdoblju crkva sv. Mihovila doživjela je od 16. do 18. stoljeća. Već u 16. st. pročelje dobiva svoj konačni oblik s vratima i prozorima jednostavnih pravokutnih okvira, s prozorom iznad trokutnog zabata i sa zvonikom na preslicu, oblikovanog polukružnim lukovima nad pilastrima i oslonjenim na jednostavne imposte.

Neke od skulptura u splitskom Arheološkom muzeju, podrijetlom iz crkve sv. Mihovila, kao na primjer glava bradatog Krista, vjerojatno bi se također mogle pripisati toj fazi. U tom razdoblju u crkvi se nalaze tri oltara, od kojih su bočni vjerojatno sa strane apside.

Iz nešto kasnijeg vremena (18. st.) potječe i podizanje razine pločnika crkve, koji se tada izjednačuje na čitavoj površini unutrašnjosti, što je povezano s gradnjom grobnica bratovštine. U 18. stoljeću crkva sv. Mihovila već je u posjedu splitskog sjemeništa, a njome upravlja obitelj Marchi, koja ima kuću neposredno južno od crkve. Kuća je s crkvom bila povezana vratima koja su vodila na kor. Vizitacije iz tog razdoblja upućuju na trošno stanje u kojemu se tada nalazila crkva.

6. Propadanje crkve u 19. stoljeću i rušenje 1906. godine

Početak 19. stoljeća, za francuske uprave, prestaje djelovanje bratovštine, a za neko vrijeme i upotreba crkve sv. Mihovila. Već god. 1807. francuska je vojska preuzela za svoje potrebe crkvu, koja od tada sve više propada. Sredinom 19. stoljeća javljaju se prvi prijedlozi za rušenjem. Na samom početku 20. stoljeća crkva je bila bez krova, kao i dućan Jeličić Martinis, sagrađen s njezine sjeverne strane. Godine 1906. dotrajala crkva do temelja je porušena, a na njezinu mjestu oblikovan mali trg (plokata), nazvana Mihovilova širina. Gotička apsida u zidu Dioklecijanove palače bila je tada jedini arhitektonski ostatak srednjovjekovne crkve. Južno od crkve, na mjestu kuće Marchi, sagrađen je hotel Salona, koji je bio u funkciji sve do sredine 20. stoljeća.

7. Istraživanje i obnova 1979. godine

Neposredno nakon završenih istraživačkih radova u proljeće god. 1979. započelo se odmah s uređenjem prostora Mihovilove širine i s prezentacijom pronađenih ostataka crkve. Prikazivanje svih faza razvitka tog prostora bila je osnovna zamisao projekta, tako da se nakon završenih istraživanja kule Dioklecijanove palače označe i njezini ostaci.

U sjeverozapadnom uglu crkve obnovljen je sarkofag spajanjem njegovih izvornih dijelova, premda je on u drugoj fazi razlomljen bio ugrađen u zapadni zid crkve (Tab. VI).

Isto tako su prezentirani i svi pronađeni ostaci prve, postantičke crkve, vjerojatno iz 7. st. uključujući i pronađeni dio polukružne apsida, iako je ona bila prekrivena predromaničkom crkvom iz 10. stoljeća. Iz te druge faze crkve prikazani su ostaci zapadnog zida s izvornim položajem ulaza i sjevernog zida, uključujući i ulaz u prostor prezbiterija, dok će se potpunija rekonstrukcija južnog zida ostvariti prigodom uređenja restorana u prizemnom prostoru bivšeg hotela »Salona«.

U zapadnom dijelu crkvenog prostora obnovljen je pločnik na izvornoj razini prve crkve iz 7. stoljeća. Radi pristupa apsidi obnovljen je prezbiteriju pločnik na višoj razini, a razlika u niveletama riješena je trima stepenicama. Isto tako je stepenicama prezentirana i razlika u pločniku sjeverno od crkve.

S uređenjem i prezentacijom ostataka crkve sv. Mihovila postaje neprikladnom funkcija prodavaonice modne odjeće u njezinu apsidnom prostoru. Zato se predviđa da će se gotička apsida opet isprazniti i u njoj postaviti pronađena oltarna menza, a njezin prostor koristiti za izlaganje osnovne dokumentacije o istraživanju same crkve, koja po svojem povijesno-arhitektonskom značenju zaslužuje i jednu iscrpniju monografsku obradu.

Summary

EXCAVATIONS OF EARLY MEDIAEVAL CHURCH OF SV. MIHOVIL (MICHAEL) »IN RIPA MARIS« IN SPLIT

The excavations at Mihovilova širina in Split were undertaken by Urbanistički Zavod and Muzej hrvatskih arheoloških spomenika and were led by authors of the paper. According to historical sources the early mediaeval church of Sv. Mihovil was supposed to be there. The apse of this church showing Gothic stylistic features, cut in the western fortification wall of Diocletian's palace, was still visible.

In this paper the authors are going to discuss the following:

1) Historical sources

Documents referring to the church called it *in ripa maris* or *ad litus maris*, since it was for a certain time on the very coast. Later the attribute *in platea herbarum* appeared, because the filled up bay became the fruit market.

The mediaeval documents from the 11th century on (the first from 1085) mostly speak about the property of the church. They stated that it belonged to the Benedictine monastery of Sv. Stjepan (Stephen) near Split until 18th century. Among historical sources especially significant are data from the records of Cuthis according to which the church of Sv. Mihovil was attributed to the first archbishop of Split Johannes (John) from Ravenna dating in the 7th or 8th centuries.

The records of confraternity, apostolic or bishop visitations from the 16th, 17th and 18th centuries describe the church, its altars and other elements of the interior.

The other documents are the records in the Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture (Regional office for the protection of cultural heritage) from Split concerning the poor condition of the church and the proposals for its demolition. The church was demolished in 1906.

There are two other important sources of visual character, besides the above mentioned ones. These are: the oldest town plan of Split dating from 1831 and showing the still existing construction, as well as photo taken immediately before the demolition, when the church was really in very bad condition.

2) The results of excavations

This part of the paper contains two chapters:

a) *The course of excavations.* Zavod za zaštitu spomenika kulture (The office of the protection of cultural heritage) from Split carried out the sondages in the Gothic church apse in 1970. The whole area was excavated in 1979, after the slabs of the Baroque pavement which covered many tombs and grave chambers had been removed. After their removal the wall remains of an early mediaeval church appeared. The foundations of the church walls were laid in the characteristic sea shore sand.

b) *The finds.* First of all, the northern and western walls are described. The authors managed to discover two periods of the church construction. They attributed the first one to archbishop John from Ravenna (7th or 8th centuries). In his time a small church with a semicircular apse, shifted a little from the fortification wall of Diocletian's palace was built. Several centuries later (cca 10th century) this church was enlarged and widened. The northern wall was extended as far as the very wall of Diocletian's palace and the new southern wall was proportionally widened. So, the new western wall also elongating the church, had to be added. Rectangular recess for the apse was cut in the thick Diocletian's wall. Besides characteristic technique of construction altar screen *plutei*, undoubtedly belonging to the later, bigger church, seem to prove that this second period belongs to the pre Romanesque period. Among the small finds most significant are the following stone fragments:

- pluteum of the altar screen consisting of two matching parts, decorated with crosses and palmettes under arcades.
- pluteum of the altar screen broken in two fragments which do not match, but undoubtedly belong to the same piece. The left side is decorated with interlace square fields, while the right one has »basket bottom« motif.
- lintel fragment of the altar screen having the motif of running dog and, what is very important, slight traces of paint.
- pilaster of the altar screen decorated with triple interlace ribbon.

Besides the parts of stone altar screen, some fragments of glazed mediaeval pottery, small balls of ceramics for confraternity voting, fragments of glass and other objects (amulettes, crosses etc) were found in the graves from the 17th and 18th centuries.

3) Conclusions

The authors distinguish 7 stages of development of this area:

a) Late Roman. The situation along the western wall and south western tower of Diocletian's palace before the construction of the church.

b) The first early mediaeval church consisting of a small nave with semicircular apse dating from the period of John from Ravenna (7th or 8th centuries A. D.). To this apse probably belong the discovered mensa. Beside the church there were sarcophagi, built in the western church front.

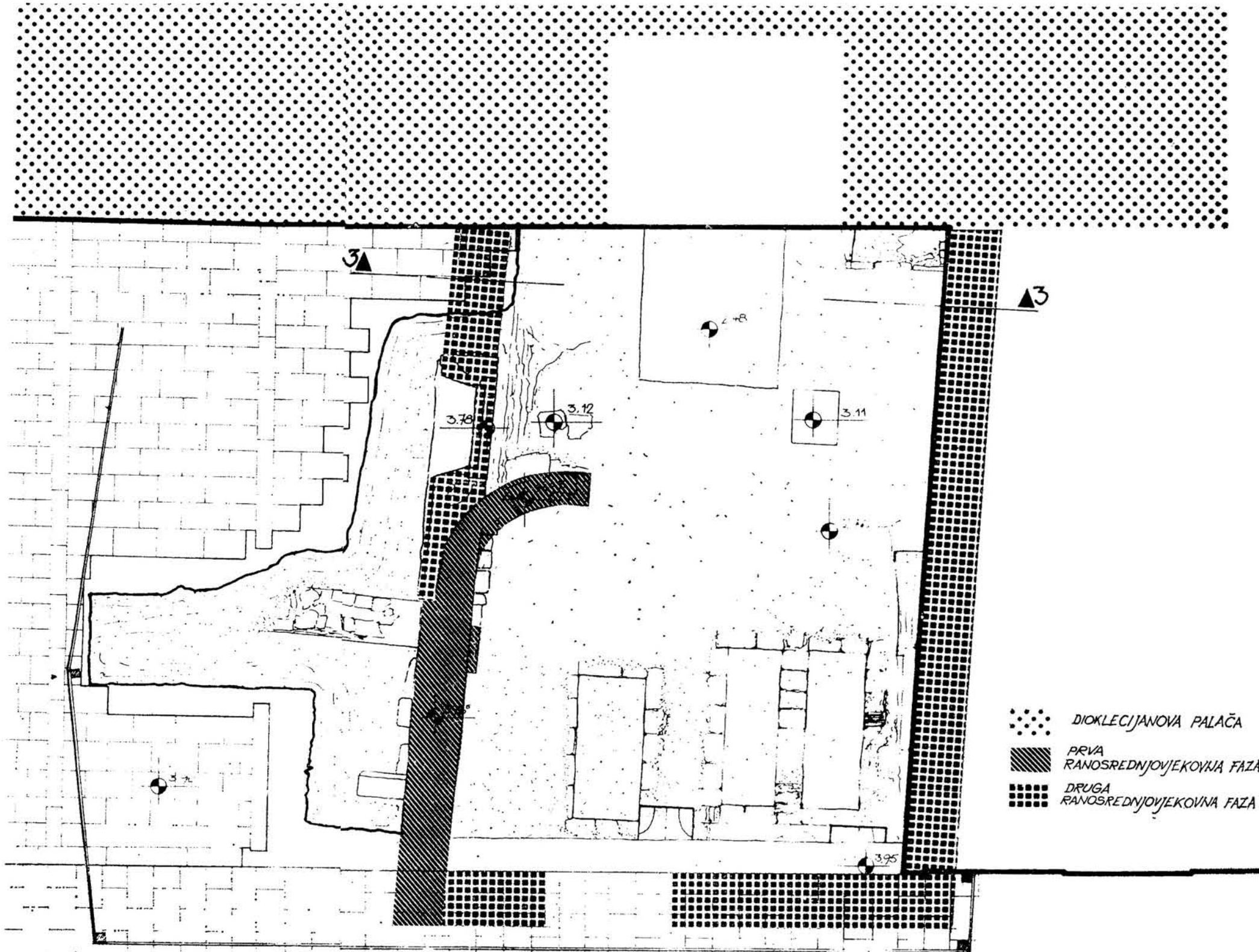
c) To the third stage belong the above described reconstruction of the pre Romanesque church (cca 10th century) with the apse in the fortification wall of Diocletian's palace, as well as two plutei ornamented with interlace motifs, pilaster and lintel from the church decoration.

d) Alterations of the apse carried out in the Gotico-fiorito style characteristic of Juraj Dalmatinac (George the Dalmatian) and the 15th century in Dalmatia. The pediment of the western front entrance shown on an old photo probably belongs to the same period. High reputation of the church in the 15th century is further attested by the fact that illuminated missal of the duke Hrvoje Vukčić was made for it.

e) In the course of Renaissance and Baroque reconstructions from the 16th to the 18th centuries, the western entrance was reshaped and rectangular windows and a small tower, typical of simple Baroque churches, were added. The level of the floor was raised when confraternity graves were made in 18th century.

f) In the course of the 19th century the church was neglected. This resulted in the proposals for its demolition. It was finally undertaken in 1906.

g) The conservation works were carried out in 1979 after archaeological excavations. All periods of the development of this area of mediaeval Split were exhibited, starting from the church with ancient sarcophagus in the wall to Gothic apse.

- DIOKLECIJANOVA PALAČA
- PRVA RANOSREDNJOVJEKOVNA FAZA
- DRUGA RANOSREDNJOVJEKOVNA FAZA